

Edustuksellinen demokratia

*Lausuntotiivistelmä
Kansanvalta 2007 -toimikunnan mietinnöstä*

Johdanto

Oikeusministeriö asetti 27.4.2004 Kansanvalta 2007 -toimikunnan, jonka tehtävänä oli selvittää ja arvioida edustuksellisen demokratian tilaa ja sen toimintaan liittyviä eräitä periaatteellisia kysymyksiä sekä tehdä kehittämissuhteita suomalaisen kansanvallan vahvistamiseksi. Toimikunta oli yksi hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman hankkeista. Sen tuli saada työnsä valmiiksi 31.5.2005 mennessä.

Kansanvalta 2007 -toimikunnan tuli tehtävässään keskittyä erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Suomalaisen politiikan toimintaedellytysten ja sisällöllisten edellytysten vahvistaminen: Miten vahvistetaan suomalaisen puoluejärjestelmän kansanliikeluonnetta? Miten voidaan vahvistaa puolueiden pitkäjänteistä aatepoliittista ohjelmatyötä ja kansalaisten innostamista yhteiskunnalliseen keskusteluun?
- 2) Millä kuntien ja valtiovallan toimenpiteillä voidaan nykyistä olennaisesti enemmän vaikuttaa kansalaisten äänestysaktiivisuuteen? Pohdittavia kysymyksiä ovat esimerkiksi kansalaisten tietoisuuden lisääminen vaaleista ja vaikutuskanavista poliittisessa toiminnassa sekä vaalien käytännön järjestelyt (mm. äänestyspaikat).
- 3) Onko mahdollista sallia äänestäminen yleisissä vaaleissa muuallakin kuin äänestyspaikassa vaaliviranomaisen edessä, esimerkiksi sähköisesti? Mitä vaikutuksia äänestämismenettelyjen mahdollisella sähköistämällä olisi vaalien luottamusmiesorganisaation merkitykseen ja toimintaan?
- 4) Millä tavoin kunnallisessa päätöksenteossa voidaan vahvistaa luottamushenkilöiden toimintamahdollisuuksia ja sitä kautta edustuksellisen demokratian toimivuutta?
- 5) Onko nykyinen vaalijärjestelmämme riittävän toimiva äänestäjä-edustaja-suhteen näkökulmasta? Suoritetaan vertailu Suomen ja muiden keskeisten eurooppalaisten vaalijärjestelmien välillä ja punnitaan vaihtoehtoisia tapoja kehittää vaalijärjestelmää.
- 6) Voidaanko yleisiä vaaleja yhdistää toisiinsa? Asiaa arvioidaan erityisesti äänestysaktiivisuuden näkökulmasta.
- 7) Onko europarlamenttivaaleissa mahdollista ottaa käyttöön muista vaaleista poikkeavia menettelyitä sen edistämiseksi, että Suomesta valittavat edustajat edustavat mahdollisimman tasaisesti maan eri osia ja että vaalikampanjointikustannuksia voitaisiin pienentää? Onko europarlamenttivaalien ehdokaslistojen enimmäispituus tarkoituksenmukaisella tasolla?

Työnsä aikana toimikunta otti käsiteltäväkseen kansanäänestyksen kehittämisen oikeusministeriössä valmistuneen selvityksen pohjalta.

Työryhmä luovutti mietintönsä Edustuksellinen demokratia 7.6.2005 oikeusministeriölle. Mietintö on julkaistu oikeusministeriön komiteamietintönä 2005:1.

Mietintöön liittyy toimikunnan jäsenen, kansanedustaja Heidi Hautalan ja toimikunnan varajäsenen, puoluesihteerin Ari Heikkilän yhteinen eriyvä mielipide.

Oikeusministeriö pyysi 2.9.2005 päivätyllä lausuntopyynnöllä 41 viranomaiselta ja organisaatiolta kirjallisen lausunnon kansanvalta 2007 -toimikunnan mietinnöstä. Lausunnossa pyydettiin erityisesti kiinnittämään huomiota eri lukuihin sisältyviin toimikunnan kannanottoihin. Lausunnot pyydettiin toimittamaan 31.10.2005 mennessä. Lausunnon toimittaneet ja toimittamatta jättäneet tahot ilmenevät lausuntotiivistelmän liitteestä.

Tässä lausuntotiivistelmässä esitellään aluksi toimikunnan työtä koskevia yleisiä kannanottoja. Sen jälkeen selostetaan mietinnön rakennetta noudatellen toimikunnan kannanottoja ja niihin kohdistunutta lausuntopalautetta.

Sisältö

Johdanto.....	2
Sisältö.....	4
Yleisiä kannanottoja.....	5
Puolueita koskevat ehdotukset.....	6
Puolueiden voimavarat.....	6
Kansalaisjärjestöjen verokohtelu.....	7
Tuki yhteiskunnalliseen tutkimukseen.....	7
Vaaleja koskevat kysymykset.....	7
Äänestysaktiivisuus ja siihen vaikuttavat tekijät.....	7
Tietokanta puolue- ja vaaliohjelmista.....	7
Vaaleja koskeva tiedotustoiminta.....	8
Perustuslakiin lisäys.....	9
Äänestysaktiivisuuden kehitykseen liittyvä tutkimus.....	10
Vaalijärjestelmän toimivuus.....	10
Vaalijärjestelmän oikeudenmukaisuus ja selkeys (suhteellisuus).....	10
Europarlamenttivaaleja koskevat erityiskysymykset.....	11
Vaalien samanaikainen toimittaminen.....	13
Vaalien tekniset järjestelyt.....	13
Äänestysaika.....	13
Äänestyspaikat.....	13
Äänestäminen muualla kuin äänestyspaikassa.....	14
Sähköinen äänestäminen äänestyspaikalla.....	15
Kunnallista demokratiaa koskevat ehdotukset.....	16
Valtuuston ja valtuustoryhmien asema ja toimintaedellytykset.....	16
Luottamushenkilöiden määrä ja toimintaedellytykset.....	16
Poliittisen vastuun selkeyttäminen kunnan johtamisjärjestelmässä.....	17
Edustuksellinen demokratia ja suora osallistuminen kunnissa.....	18
Kansalaisten suoraa osallistumista koskevat ehdotukset.....	18

Yleisiä kannanottoja

Useat lausunnonantajat toteavat toimikunnan käsittelemien kysymysten olevan merkittäviä ja toimikunnan ehdotusten kannatettavia.

Sisäasiainministeriö pitää kehittämissuhteita kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten vahvistamiseksi kannatettavina. Suomen Kuntaliitto toteaa puolestaan, että toimikunnan kannanottoihin on helppo yhtyä, koska ne ovat luonteeltaan positiivisia ja edustuksellisen demokratian toimivuutta parantavia.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä toteavat, että toimikunta on tehnyt arvokasta työtä perehtyessään erityisesti edustuksellisen demokratian kehittämishaasteisiin ja että tehtäväksi antoa on käsitelty laajasti. Puolue ja eduskuntaryhmä pitävät positiivisena sitä, että toimikunta on tarkastellut myös edustuksellisen demokratian suhdetta asiakas- ja käyttäjädemokratiaan sekä suoraan vaikuttamiseen.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä pitää toimikunnan tavoitetta tehdä ehdotuksia suomalaisen kansanvallan vahvistamiseksi varsin laajana ja kunnianhimoisena, mutta myös ajankohtaisena ja tärkeänä. Kokoomuksen eduskuntaryhmän mielestä toimikunta on yleisesti arvioituna onnistunut työssään kohtuullisesti. Myös Perussuomalaiset r.p. pitää toimikunnan mietinnön esityksiä päälinjoiltaan oikeansuuntaisina.

Toisaalta jotkut lausunnonantajat kritisoivat toimikunnan mietintöä siitä, etteivät mietintöön sisältyvät ehdotukset ole kovinkaan konkreettisia.

Suomen Kuntaliitto huomauttaa toimikunnan kannanottojen ja ehdotusten jäävän melko yleiselle ja periaatteelliselle tasolle. Toimikunnan toimeksiannon laaja-alaisuutta ja yleisluonteisuutta olisi Suomen Kuntaliiton mukaan voitu välttää keskittymällä puolueisiin, vaaleihin ja äänestämiseen ja jättämällä kunnallisten luottamushenkilöiden toimintaedellytysten parantaminen tämän arvioinnin ulkopuolelle.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä pitää mietinnön heikkoutena sitä, että varsin monia keskeisiä asioita ei ole kyetty ratkaisemaan, vaan toimikunta ehdottaa niitä selvitettäväksi edelleen. Myös Itsenäisyyspuolue Vapaaan Suomen Liitto r.p. toteaa, että toimikunta on monissa asiakohdissa korvannut konkreettiset ehdotukset suosituksilla tutkia ja selvittää asiaa.

Vasemmistoliitto r.p. kiinnittää huomiota siihen, että toimikunta olisi voinut pohtia enemmän sukupuolten tasa-arvon edistämismahdollisuuksia niin puolue toiminnassa kuin politiikassa yleensäkin. Myös Perussuomalaiset r.p. on sillä kannalla, että sukupuolten tasa-arvoon olisi tullut kiinnittää enemmän huomiota.

Vasemmistoliitto r.p. pitää puutteena myös sitä, ettei mietinnössä käsitellä puolueiden nuoriso- ja varhaisnuorisojärjestöjä.

Suomen kommunistinen puolue r.p. on sillä kannalla, ettei toimikunta ei ole kyennyt tekemään riittäviä arvioita niistä syistä, joiden takia kansalaisten luottamus edustukselliseen demokratiaan on vähentynyt. Puolue pitää tarpeellisena käynnistää laaja riippumaton tutkimusprojekti edustuksellisen demokratian ja kansalaisten demokraattisten vaikutusmahdollisuuksien ongelmista sekä tarpeista kehittää uusia tapoja myös politiikasta sivussa olevien kuulemiseen ja osallistumiseen.

Tietosuojavaltuutettu puolestaan toteaa, että tietosuojan vaatimusten huomioonottaminen kansalaisvaikuttamisen menettelytapoja suunniteltaessa lisää kansalaisten luottamusta edustuksellisen demokratian toimivuuteen. Tietosuoja olisikin tietosuojavaltuutetun mukaan tärkeää voida integroida osaksi kansalaisvaikuttamisen mekanismeja.

Puolueita koskevat ehdotukset

Toimikunnan tehtävänä on ollut selvittää ja arvioida suomalaisen puoluelaitoksen kehityspiirteitä sekä tehdä kehittämissuhteita suomalaisen politiikan toiminnallisten ja sisällöllisten edellytysten vahvistamisesta. Toimikunnassa on pohdittu muun muassa, miten vahvistettaisiin suomalaisen puoluejärjestelmän kansanliikeluonnetta sekä puolueiden pitkäjänteistä aatepoliittista ohjelmatyötä ja kansalaisten innostamista yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Puolueiden voimavarat

Toimikunta toteaa mietinnössään, että vaalirahoituksen osuus puolueiden kokonaisrahoituksesta on kasvanut ja julkisen puoluetuen reaaliarvo heikentynyt. Kansanedustajien tukiryhmien vahvistuminen ja avustajajärjestelmä ovat vähentäneet puoluejärjestöjen roolia poliittisessa toiminnassa ja vaalivyössä. Luottamustehtävien vaatima erityisosaaminen ja muu panostus sekä tehtävien kasautuminen ovat vahvistaneet ammattilaistumista myös kunta- ja maakuntatason politiikassa. Mediasidonnaisessa henkilöityneessä kampanjoinnissa puolueiden rooli ja viestit voivat hahmottua entistä puutteellisemmin kansalaisille. Esimerkiksi vaalikoneissa saman puolueen yksittäisten ehdokkaiden ajoittain ristiriitaiset mielipiteet nousevat esille ja puolueen linja jää ehdokastaan etsivälle epäselväksi. Poliittinen päätöksenteko tapahtuu kuitenkin ryhmäedustuksen pohjalta.

Toimikunta toteaa, että kansalaiset tarvitsevat edelleen myös oppaita ja välittäjiä yhteydenpidossaan poliitikkoihin ja puolueiden palkattua henkilöstöä esimerkiksi tiedonhankinnassa ja poliittisen toiminnan organisoimisessa, vaikka panostus kansalaisten ja poliitikkojen suoraan yhteydenpitoon on perusteltua. Tätä tukea tarvitsevat yhtä lailla vapaaehtoisvoimin johdetut puolueiden paikallisorganisaatiot. Kansalaisten poliittista osallistumista tukevan puolue toiminnan voimavaroja tuleekin lisätä. Kansalaisten vaikuttava osallistuminen edellyttää myös puolueiden toimintakulttuurin kehittämistä.

Ruotsalainen kansanpuolue r.p. toteaa, että on tärkeää turvata puoluelaitoksen itsenäinen asema pohjoismaisella tasolla olevalla puoluetuella.

Suomen Kristillisdemokraatit r.p. on sillä kannalla, että vaaleissa, joissa kaikilla parlamentaarilla puolueilla on sama määrä ehdokkaita, tulisi puolueilla myös olla samansuuruinen ylimääräinen vaalituki. Edustajamäärään sidottu laskentamalli ei puolueen mukaan ole oikeudenmukainen tällaisissa vaaleissa.

Vasemmistoliitto r.p. pitää tärkeänä, että puolueiden taloudellisetkin voimavarat on turvattu. Erityisesti tämä koskee kansalaisten poliittista osallistumista tukevaa puolue toimintaa.

Suomen kommunistinen puolue r.p. huomauttaa, että toimikunnan esitys kansalaisten poliittista osallistumista tukevan puolue toiminnan voimavarojen lisäämisestä sivuuttaa tarpeen tukea myös kansalaisjärjestöjen mahdollisuuksia vaikuttaa suoraan poliittiseen päätöksentekoon esimerkiksi vaaleihin osallistumisen kautta. Nykyinen vaalilainsäädäntö asettaa puolueen mukaan kansalaisliikkeet eriarvoiseen, puolueita heikompaan asemaan vaaleissa esimerkiksi kieltämällä niiden

oikeuden vaaliliittoihin puolueiden kanssa. Suomen kommunistinen puolue r.p. toteaa myös toimikunnan sivuuttavan eduskunnan ulkopuoliset puolueet puoluerahoitusta käsitellessään.

Kansalaisjärjestöjen verokohtelu

Toimikunta toteaa mietinnössään, että monet verotukseen liittyvät uudistukset, kuten arvonlisävero, on toteutettu elinkeinoelämän näkökulmasta. Osana kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa tulee toimikunnan ehdotuksen mukaan selvittää, voidaanko verokohtelulla helpottaa kaikkien kansalaisjärjestöjen omatoimista varainhankintaa.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät ehdotusta yleishyödyllisten yhteisöjen arvonlisäverokohtelun tasavertaisuuden selvittämisestä kannatettavana.

Tuki yhteiskunnalliseen tutkimukseen

Toimikunta toteaa, että puolueiden perustehtäviin kuuluu muokata yhteiskunnan kehittämistarpeet ja kansalaisten ideat toteuttamiskelpoiseksi poliittiseksi ohjelmaksi. Tämän edistämiseksi poliittisen päätöksenteon, tutkimuksen ja kansalaisyhteiskunnan välimaastoon tarvitaan yksiköitä, jotka pystyvät joustavasti ja nopeasti hankkimaan ja suodattamaan tietoa. Toimikunta esittää, että osana julkista puoluerahoitusta puolueiden käyttöön varataan määrärahat yhteiskunnallisen tutkimuksen tekemistä ja hyödyntämistä, koulutusta ja julkaisutoimintaa sekä tähän liittyvää kotimaista ja kansainvälistä verkostoitumista varten.

Monet lausunnonantajat suhtautuvat ehdotukseen myönteisesti. Keskustan eduskuntaryhmä ja Suomen Keskusta r.p., Kokoomuksen eduskuntaryhmä, Suomen Kristillisdemokraattinen puolue r.p., Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä ja Vasemmistoliitto r.p. tukevat toimikunnan ehdotusta. Myös Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät toimikunnan ehdotusta tervetulleena keskustelunavauksena.

Sen sijaan Ruotsalainen kansanpuolue r.p. suhtautuu kriittisesti siihen, että osa määrärahoista ohjattaisiin muuhun toimintaan kuin järjestöruutiineihin ja vaalityöhön. Perussuomalaiset r.p. pitää puolestaan ehdotusta käytännössä puoluetuen korotusesityksenä, eikä hyväksy tai kannata ehdotusta.

Vaaleja koskevat kysymykset

Toimikunnan mietinnön vaaleja koskeva luku jakautuu kolmeen osaan. Ensin tarkastellaan äänestysaktiivisuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä, sitten vaalijärjestelmän toimivuutta ja viimeiseksi vaalien teknisiä järjestelyjä.

Äänestysaktiivisuus ja siihen vaikuttavat tekijät

Tietokanta puolue- ja vaaliohjelmista

Toimikunta ehdottaa, että oikeusministeriö selvittäisi mahdollisuuksia koota puolueiden ja ehdokaiden puolue- ja vaaliohjelmista yhtenäinen tietokanta, joka olisi monipuolisin haku-toiminnoin käytettävissä internetissä, esimerkiksi ministeriön vaalisivuilla osoitteessa www.vaalit.fi.

Yleisradio Oy, Kokoomuksen eduskuntaryhmä ja Suomen kommunistinen puolue r.p. pitävät sinänsä myönteisenä toimikunnan ehdotusta siitä, että oikeusministeriö selvittäisi mahdollisuudet koota

puolue- ja vaaliohjelmista yhtenäinen tietokanta. Yleisradio Oy toteaa kuitenkin, että tietokannan kokoaminen viranomaistoimintana saattaisi helpottaa tiedotusvälineiden työtä ja puolueiden keskinäistä vuoropuhelua, muttei välttämättä edistäisi toimikunnan tavoitteeksi asettamaa suomalaisen puoluejärjestelmän kansanliikeluonteen vahvistamista. Kokoomuksen eduskuntaryhmä taas korostaa, että viranomaisen tietokanta voi vain täydentää puolueiden omaa tiedottamista puolue- ja vaaliohjelmista. Suomen kommunistinen puolue r.p. puolestaan toteaa, että yhtenäisen tietokannan tulisi koskea kaikkia rekisteröityjä puolueita.

Itsenäisyyspuolue Vapaan Suomen Liitto r.p. kritisoi sitä, ettei toimikunta ei tee toimenpideehdotusta vaan ainoastaan asian edelleen selvittämisehdotuksen. Puolue kiinnittää myös huomiota siihen, ettei toimikunta edes ehdota selvitettäväksi puolueiden ja muiden vaaleihin osallistuvien ryhmien vaaliohjelmien ja ehdokasesittelyjen lähettämistä kirjeitse kaikille äänioikeutetuille

Vaaleja koskeva tiedotustoiminta

Toimikunta pitää tärkeänä, että ennakkoäänestyspaikoista tiedotettaisiin nykyistä täsmällisemmin. Oikeusministeriön tulisi toimikunnan mukaan pohtia esimerkiksi ilmoituskorttilähetysten kehittämistä siten, että myös yleiset ennakkoäänestyspaikat, joko äänioikeutetun omassa kunnassa tai omassa vaalipiirissä, liitettäisiin ilmoituskorttiin.

Toimikunta toteaa myös, että oikeusministeriön tulisi jokaista vaalia varten toteuttaa kampanja, jossa kerrottaisiin äänioikeutetuille vaalien perusasiat (vaalipäivä ja ennakkoäänestysajankohta) ja jossa innostettaisiin kansalaisia äänestämään. Lisäksi oikeusministeriön tulisi toimikunnan kannan mukaan jatkaa vuoden 2004 vaaleissa aloitettua käytäntöä lähettää erityinen äänestämään aktivoiva kirje uusille äänioikeutetuille eli sellaisille henkilöille, jotka ovat saavuttaneet äänioikeusien edellisten vaalien jälkeen.

Toimikunta korostaa, että kansalaisille tulisi antaa nykyistä enemmän yleistietoutta edustuksellisesta demokratiasta, vaalijärjestelmästä, äänestämisen merkityksestä ja vaaleilla valittavien toimielinten tehtävistä. Lisäksi toimikunta painottaa, että on tärkeää huolehtia siitä, että näiden asioiden kouluopetusta tehostetaan ja lisätään nykyisestä

Toimikunnan mukaan ulkосуomalaisille tulisi tiedottaa vaaleista nykyistä enemmän. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi vaalitiedotustyöryhmän esittämiä erityistä internet-osiota ja yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa kehiteltävää vaalitiedotetta.

Lisäksi toimikunta toteaa, että kuntien tulisi huolehtia omalta osaltaan siitä, että vaalijärjestelyistä ja erityisesti äänestyspaikoista kunnassa tiedotetaan äänioikeutetuille riittävällä tavalla. Kuuluttamismenettelyä täydentäviä keinoja voisivat toimikunnan mukaan olla esimerkiksi yhteistyö paikallisen median kanssa, kunnan omat julisteet ulkomainostelineissa ja muissa näkyvissä paikoissa sekä kotiaänestysmahdollisuudesta ja siihen liittyvästä ilmoittautumismenettelystä tiedottaminen nykyistä tehokkaammin. Toimikunta kiinnittää myös huomiota siihen, että kuntien tulisi huolehtia tiedottamisesta maahanmuuttajille ja kunnassa asuville ulkomaalaisille. Kuntien tulisi lisäksi tehostaa vaalitiedottamista niillä äänestysalueilla, joissa äänestysaktiivisuus on ollut alhainen. Valtion tulisi vastaavasti huolehtia siitä, että kunnilla on riittävät taloudelliset resurssit vaalitiedottamiseen.

Useat lausunnonantajat kiinnittivät huomiota toimikunnan kouluopetukseen liittyviin ehdotuksiin. Keskustan eduskuntaryhmä ja Suomen Keskusta r.p. kannattavat toimikunnan ehdotuksia demokratianäkökulman korostamisesta kouluopetuksessa. Myös Suomen Kristillisdemokraatit r.p.

ja Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä kannattavat demokratiakasvatuksen parantamista. Kokoomuksen eduskuntaryhmä pitää tärkeänä sitä, että kouluopetuksessa demokratiaan ja kansalaisvaikuttamiseen liittyviä asioita käsitellään läpäisyperiaatteella ja toteaa, että politiikan toimijoita voitaisiin hyödyntää koulujen toiminnassa paljon nykyistä laajemmin. Myös Ruotsalainen kansanpuolue r.p. kiinnittää huomiota siihen, että puolueiden ja muiden poliittisten toimijoiden nuorisojärjestöjä tulisi voida käyttää hyväksi osana opetusta. Lisäksi Ruotsalainen kansanpuolue r.p. on sitä mieltä, että myös muun demokratiakasvatuksen tulisi olla nykyistä keskeisempi opetussuunnitelmissa kaikilla koulutustasoilla.

Ulkoasiainministeriö tukee toimikunnan kannanottoa tiedottaen ulkosuomalaisille vaaleista nykyistä enemmän. Ministeriö toteaa, että osa ulkosuomalaisista on edelleen verkkotiedotuksen (internet) ulkopuolella ja että myös verkon ulkopuolista tiedotusta tulee lisätä. Ulkosuomalaisten järjestöjä tulisi ulkoasiainministeriön kannan mukaan edelleen sitouttaa tiedotustoimintaan. Ministeriö pitää myös yleisradion ulkomaille suunnattuja lähetyksiä edelleen merkittävänä tiedotuskanavana.

Myös Suomi-Seura ry kannattaa ulkosuomalaisille suunnatun tiedottamisen lisäämistä. Yhdistys toteaa lisäksi ulkosuomalaisille suunnatussa vaaliaineistossa olevan tärkeää se, että otetaan huomioon osan ulkosuomalaisista olleen jo pitkään pois Suomesta.

Suomen Kuntaliitto yhtyy toimikunnan kannanottoihin niiltä osin, joissa vaaditaan kunnilta aktiivisempia toimia esimerkiksi vaalitiedottamisessa. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä kannattavat ehdotusta siitä, että kuntien tulisi tehostaa vaalitiedotusta niillä alueilla, joissa äänestysaktiivisuus on ollut alhainen. Puolue ja eduskuntaryhmä ehdottavat samassa yhteydessä harkittavan, tulisiko asiasta antaa kunnille sitovat ohjeet.

Perustuslakiin lisäys

Toimikunta ehdottaa, että perustuslakia seuraavan kerran uudistettaessa voitaisiin harkita siihen lisäystä, jonka mukaan äänestäminen yleisissä vaaleissa ja kansanäänestyksissä olisi kansalaisvelvollisuus. Säännös olisi kuitenkin vain julistuksenomainen, eikä siihen sisältyisi rikos-oikeudellista vastuuta eikä sen noudattamista valvottaisi millään lailla. Sanktioidun äänestysvelvoitteen käyttöönottoa toimikunta ei sen sijaan kannata vaan arvelee sen käyttöönoton aiheuttavan viranomaisille lisätyötä ja johtavan turhaan byrokratiaan.

Pääosa lausunnonantajista ei kannattanut äänestysvelvollisuuden asettamista. Erityisesti sanktioituun äänestysvelvollisuuteen suhtauduttiin kielteisesti.

Valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies suhtautuvat sanktioituun äänestysvelvollisuuteen kielteisesti. Lisäksi eduskunnan oikeusasiamies pitää toimikunnan näkökulmaa asiassa liian suppeana eikä kannata toimikunnan esittämää julistuksenomaista lisäystäkään.

Myös Kokoomuksen eduskuntaryhmä, Vihreä eduskuntaryhmä ja Vihreä liitto r.p., Suomen Kristillisdemokraatit r.p., Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä, Perussuomalaiset r.p. ja Suomen kommunistinen puolue r.p. suhtautuvat kielteisesti perustuslain muuttamiseen siten, että äänestäminen katsottaisiin kansalaisvelvollisuudeksi.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä toteavat, että toimikunnan esitystä, jonka mukaan äänestysvelvollisuus voitaisiin myös Suomessa kirjata

perustuslakiin, tulisi vielä selvittää periaatteelliselta kannalta sekä kansainvälisten esimerkkien valossa.

Ruotsalainen kansanpuolue r.p. puolestaan tukee toimikunnan ehdotusta äänestysvelvollisuuden lisäämisestä perustuslakiin. Puolue ei kuitenkaan missään tapauksessa kannata sanktioitua äänestysvelvollisuutta.

Äänestysaktiivisuuden kehitykseen liittyvä tutkimus

Toimikunta toteaa, että kansalaisten poliittista osallistumista ja siinä tapahtuvia muutoksia koskeva tutkimus tulisi Suomessakin saattaa vakinaiselle pohjalle siten, että vastaisuudessa kaikkien eduskuntavaalien yhteydessä tehtäisiin kansalaisten vaaliosallistumista kartoittava seuranta-tutkimus.

Keskustan eduskuntaryhmä ja Suomen Keskusta r.p. kannattavat toimikunnan ehdotusta.

Vaalijärjestelmän toimivuus

Vaalijärjestelmän oikeudenmukaisuus ja selkeys (suhteellisuus)

Toimikunnan kannanoton mukaan Suomen nykyisen vaalijärjestelmän ongelmat liittyvät lähinnä poliittisen suhteellisuuden toteutumiseen ja äänestäjä–edustaja-suhteen toimimiseen. Poliittisen suhteellisuuden toteutumisessa toimikunta pitää ongelmana niitä vaalipiirejä, joista valitaan alle 10 kansanedustajaa.

Mietinnössä esitellään erilaisia vaalijärjestelmän muutosvaihtoehtoja, mutta toimikunta ei tee ratkaisuehdotusta vaan ehdottaa, että oikeusministeriö asettaisi työryhmän, joka selvittäisi perusteellisesti mahdollisuudet yhtäältä parantaa poliittisen suhteellisuuden toteutumista erikokoisissa vaalipiireissä ja toisaalta siirtävä järjestelmään, jossa äänestäjä–edustaja-suhde on mahdollisimman läheinen.

Mietintöön liittyvässä eriävässä mielipiteessä kritisoidaan sitä, että toimikunta lykkää ratkaisun piilevien äänikynnysten ongelmaan. Eriävässä mielipiteessä todetaan, että toimikunnalla olisi ollut edellytykset esittää vaalijärjestelmän korjaavaan malliin siirtymistä.

Myös useissa lausunnoissa kritisoidaan sitä, ettei toimikunta tee ehdotusta korjaavaan vaalijärjestelmään siirtymisestä. Tällaisia näkökohtia sisältyy Vihreän eduskuntaryhmän ja Vihreä liitto r.p:n, Perussuomalaiset r.p:n ja Itsenäisyyspuolue Vapaan Suomen Liitto r.p:n lausuntoihin.

Eduskunnan oikeusasiamies pitää puolueiden ja eri ryhmien yhdenvertaisen kohtelun kannalta tärkeänä toimikunnan ehdotusta työryhmän asettamista. Suomen Kristillisdemokraatit r.p. ja Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä toteavat, että vaalipiirijakoja tulee tarkistaa. Puolue ja eduskuntaryhmä edellyttävät oikeusministeriön selvitystä suhteellisuuden parantamiseksi jatkettavan niin, että parannettu malli voisi olla käytössä jo vuonna 2011. Sen sijaan Kokoomuksen eduskuntaryhmä pitää epätodennäköisenä, että työryhmän perustaminen toisi asiaan uutta ratkaisua.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät mielenkiintoisena toimikunnan keskustelunavausta vaalijärjestelmästä, jossa edustajat valittaisiin yhden hengen vaalipiireistä ja sitä täydentävästä listasta, jolloin äänestäjä–edustaja-suhde muodostuisi mahdollisimman läheiseksi ja alueellinen edustavuus ja suhteellisuus toteutuisivat

riittävästi. Malli vaatii puolueen ja eduskuntaryhmän mukaan jatkoselvitystyötä, johon tulisi ripeästi ryhtyä. Myös Vasemmistoliitto r.p. toteaa, että saattaisi olla perusteltua selvittää järjestelmää vaikutuksineen perusteellisemmin, minkä jälkeen sitä voitaisiin tarkastella uudelleen.

Muutoin Vasemmistoliitto r.p. pitää vaalialuejärjestelmää parhaimpana menetelmänä vaalipiirien kokoeroista johtuvien ongelmien vähentämiseen. Vaalialuejärjestelmä mahdollistaisi puolueen mukaan myös vaaliliittojen kieltämisen.

Suomen Kommunistinen Puolue r.p. vastustaa mietinnössä esillä ollutta vaaliliittojen kieltämistä sekä toimikunnan keskusteluissa esillä ollutta mallia, jossa puolet kansanedustajista valittaisiin yhden hengen vaalipiireistä ja loput valtakunnalliselta listalta. Puolue esittää suhteellisuuden toteutumisen vahvistamista valtakunnallisella tasauspaikkajärjestelmällä

Europarlamenttivaaleja koskevat erityiskysymykset

Toimikunta ehdottaa, että Suomi omalta osaltaan vaikuttaisi siihen, että jo seuraavien, vuonna 2009 toimitettavien europarlamenttivaalien ajankohta siirrettäisiin kesäkuulta toukokuulle. Samassa yhteydessä Suomen tulisi toimikunnan mukaan vaikuttaa myös siihen, että vaalipäivä olisi jokaisessa jäsenvaltiossa sama ja nykyisestä neljän päivän toimittamisajankohdasta luovuttaisiin.

Toimikunnan mielestä europarlamenttivaaleissa tulisi edustajanpaikkojen jakamiseksi ottaa käyttöön joko vaalipiireihin tai vaalialueisiin perustuva vaalijärjestelmä, kuitenkin siten, että siihen liitetään mekanismi, esimerkiksi tasauspaikkajärjestelmä, jolla turvataan myös pienten ja keskisuurten puolueiden asema.

Listavaalijärjestelmään ei näissä vaaleissa toimikunnan mielestä pitäisi siirtyä yksinomaan siitä syystä, että näin voitaisiin kiistatta vaikuttaa alentavasti ehdokkaiden vaalikampanjakustannuksiin.

Toimikunta katsoo, ettei ole nähtävissä erityistä syytä rajoittaa ehdokkaiden määrää nykyisestä kahdestakymmenestä. Tämä asia tulee kuitenkin ottaa esille, kun edustajanpaikkojen jakoa vaalipiireihin tai vaalialueisiin selvitetään.

Toimikunta katsoo myös, ettei Ahvenanmaan väestöpohja anna edellytyksiä maakunnalle kuuluvaan kiintiöpaikkaan Suomesta tulevaisuudessa valittavien 13 edustajan joukossa.

Toimikunnan mielestä vaalirahoituksen läpinäkyvyyttä pitäisi kaikissa vaaleissa parantaa. Erityisesti europarlamenttivaalien vaalirahoituksessa toimikunta pitää ongelmallisena sitä, että vaalikampanjointi väistämättä tulee ehdokkaille erittäin kalliiksi nykyisessä valtakunnallisessa ehdokasasettelussa. Vaalijärjestelmän alueellistaminen tullee kuitenkin osaltaan alentamaan vaalirahoituksen tarvetta. Lisäksi kampanjointikustannuksia katsottiin voitavan vähentää esimerkiksi siten, että puolueet viranomaisten ja viestintävälineiden tukemina lisäisivät yhteistä vaalitiedottamistaan. Näiden seikkojen lisäksi toimikunta ehdottaa kuitenkin harkittavaksi, tulisiko europarlamenttivaaleissa asettaa ehdokaskohtainen katto kampanjakustannuksille.

Mietintöön liittyvässä eriävässä mielipiteessä kritisoidaan sitä, ettei toimikunta puuttunut ongelmaan, joka syntyy siitä, että kaikki ilmoitusvelvolliset eivät noudata ehdokkaan vaalirahoituksen ilmoittamisesta annettua lakia (414/2000). Eriävässä mielipiteessä todetaan, ettei lain noudattamisen valvonta ole onnistunut, ja että laista puuttuu säännös ilmoitusvelvollisuuden

laiminlyönnin seuraamuksista. Jos vaalirahoituksen läpinäkyvyys todella tahdottaisiin saada toteutumaan, olisi eriävän mielipiteen mukaan lakiin tullut esittää sanktiota.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä kannattaa toimikunnan esitystä siitä, että Suomi pyrkisi vaikuttamaan europarlamenttivaalien ajankohtaan. Myös Ruotsalainen kansanpuolue r.p. ja Suomen kommunistinen puolue r.p. pitävät aiheellisena toimikunnan esitystä pyrkimyksestä siirtää EU-vaalit toukokuulle. Suomen Kommunistinen puolue r.p:n mukaan olisi kuitenkin paikallaan esittää lisäksi EU-parlamentin toimikauden lyhentämistä neljään vuoteen.

Vaalipiiri- tai vaalialuejärjestelmää koskevaa toimikunnan ehdotusta sekä kannatetaan että vastustetaan. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät tärkeänä, että jo seuraavissa europarlamenttivaaleissa otettaisiin käyttöön vaalialueisiin pohjautuva vaalijärjestelmä. Samassa yhteydessä tulisi puolueen ja eduskuntaryhmän mukaan pohtia myös listavaalin käyttöönottoa europarlamenttivaaleissa. Myös Suomen Keskusta r.p. ja Keskustan eduskuntaryhmä esittävät, että mahdollisuutta vaalipiirien käyttöönottoon jo vuoden 2009 europarlamenttivaaleissa voitaisiin selvittää.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä ei puolestaan pidä perusteltuna selvittää maan jakamista vaalipiireihin tai -alueisiin europarlamenttivaaleissa. Myös Ruotsalainen kansanpuolue r.p. suhtautuu kriittisesti vaalipiiriehtotukseen samoin kuin listavaalijärjestelmään. Suomen kommunistinen puolue r.p. ei kannata vaalipiireihin tai vaalialueisiin perustuvaa järjestelmää EU-vaaleissa.

Vasemmistoliitto r.p. toteaa vaalipiiri- tai vaalialuejaon olevan entistä huonommin perusteltu, kun europarlamenttivaaleissa valittavien määrä vähenee. Toisaalta puolue huomauttaa Suomen alueellisen laajuuden tekevän vaaleista ehdokkaille raskaat ja kalliit. Vasemmistoliitto r.p. hyväksyisi vaalipiireihin tai vaalialueisiin perustuvan järjestelmän vain, jos siihen liittyy myös pienten ja keskisuurien puolueiden menestymismahdollisuudet turvaava tasausmekanismi.

Suhtautuminen vaalirahoituksen rajoittamiseen vaihtelee lausunnoissa. Suomen Sosialidemokraattinen puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä toteavat, että vaalialueisiin perustuvan järjestelmän yhteydessä tulisi pohtia myös europarlamentti- ja muiden vaalien osalta mahdollisuutta säätää vaalirahoituksen katosta. Vihreä eduskuntaryhmä ja Vihreä liitto r.p. kannattavat lämpimästi ehdokkaiden vaalirahoituksen rajoittamista erityisellä kampanjan kattosummalla. Puolueen ja eduskuntaryhmän mukaan ehdokkaan vaalirahoituksen ilmoittamisesta annettuun lakiin tulisi lisätä aidot sanktiot, jos vaalirahoituksen läpinäkyvyys todella tahdotaan saada toteutumaan. Myös Perussuomalaiset r.p. kritisoi sitä, ettei vaalirahoituksen ilmoittamisesta annettuun lakiin sisälly sanktioita.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä toteaa valtakunnallisen ehdokasasettelun vaativan kampanjoinnilta varsin suuria henkilökohtaisia panostuksia. Eduskuntaryhmä ei kuitenkaan pidä järkevänä asettaa rajoituksia, joita käytännössä ei pystyttäisi valvomaan. Eduskuntaryhmä pitää parhaana valvontatapana poliittista kontrollia, joka toimii vaalirahoituksen julkisuuden ja median kautta.

Suomen kommunistinen puolue r.p. esittää, että EU-vaalirahoitusta jaettaessa tulisi ottaa tasapuolisesti huomioon kaikki ehdokkaita asettavat puolueet ja valitsijajyhdistykset.

Vaalien samanaikainen toimittaminen

Toimikunta katsoo, että vaaleja ei tule toimittaa samanaikaisesti pelkästään kustannusten säästämiseksi. Vaalitoimitusten yhdistämistä äänestysaktiivisuuden lisäämisen keinona toimikunta pitää arveluttavana. Yhdistämisen haittatekijöinä toimikunta näkee myös sen, että vaalien erilaiset teemat saattavat sumentaa äänestäjän kykyä selkeästi hahmottaa vaaliasetelmia ja aiheuttaa ristipaineita, joilla voi olla äänestäjää passivoiva vaikutus.

Toimikunnan mielestä vaalien toimittaminen samanaikaisesti voi kuitenkin poikkeuksellisesti tulla kysymykseen, jos vaaleilla on looginen asiayhteys ja ne teemojensa puolesta ovat yhteensopivia. Lisäksi käytännön syyt voivat poikkeuksellisissa tilanteissa aiheuttaa kertaluonteisena pidettävän tarpeen vaalien toimittamiseen toistensa yhteydessä. Vaalitoimitusten yhdistämisestä on toimikunnan mielestä joka kerta säädettävä lailla.

Kunnallisten neuvoo-antavien kansanäänestysten toimittamista vaalien tai valtiollisen kansanäänestyksen yhteydessä toimikunta sen sijaan pitää mahdollisena ja suotavana.

Suomen Kuntaliitto yhtyy toimikunnan käsitykseen siitä, ettei vaaleja tule toimittaa samanaikaisesti pelkästään kustannusten säästämiseksi tai äänestysaktiivisuuden lisäämiseksi. Kuntaliiton mukaan samanaikaisesti vaalien toimittaminen voi tulla kysymykseen, jos vaaleilla on looginen asiayhteys ja ne teemojensa puolesta ovat yhteensopivia. Lisäksi Suomen Kuntaliitto kannattaa toimikunnan ehdotusta lainsäädännön muuttamisesta siten, että kunnallinen neuvoo-antava kansanäänestys voitaisiin toimittaa muiden vaalien yhteydessä. Myös Suomen kommunistinen puolue r.p. kannattaa esitystä kunnallisten kansanäänestysten mahdollisuudesta vaalien yhteydessä. Puolueen mukaan myös valtiollisia kansanäänestyksiä pitäisi voida järjestää vaalien yhteydessä.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä esittävät, että vaalien yhdistämistä voitaisiin harkita ennakkoluulottomammin kuin mitä toimikunta on ehdottanut.

Vaalien tekniset järjestelyt

Äänestysaika

Toimikunnan näkemyksen mukaan nykyiset äänestysajat ovat riittäviä, jotta mahdollisimman moni äänioikeutettu voi käyttää äänioikeuttaan. Toimikunta kuitenkin ehdottaa, että myös lauantaina ennakoäänestys voisi jatkua klo 18 saakka nykyisen klo 16 sijasta. Lisäksi toimikunta ehdottaa harkittavaksi europarlamenttivaalien vaalipäivän äänestyksen päättymisajankohdan siirtämistä klo 21:een.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät europarlamenttivaalien vaalipäivän äänestysajan pidentämistä perusteltuna.

Äänestyspaikat

Toimikunta toteaa, että kuntien tulisi huolehtia riittävästä määrästä äänestyspaikkoja sekä ennakoäänestyksen aikana että vaalipäivänä. Huomioon tulisi ottaa äänioikeutettujen määrä ja sijoittuminen kunnassa. Ennakoäänestyspaikkoja tulisi toimikunnan mielestä sijoittaa sellaisiin paikkoihin, joissa äänestäjien vaalisalaisuus ja vaalivapaus voidaan turvata ja joissa äänestäjät muutenkin käyvät ja joihin he tulevat mielellään. Lisäksi toimikunta pitää tärkeänä, että liikkuvia äänestyspaikkoja otettaisiin käyttöön erityisesti haja-asutusalueilla ja että äänioikeutetut saavat riittävästi tietoa ennakoäänestyspaikkojen ja vaalipäivän äänestyspaikkojen sijainnista ja

aukioloajoista. Ennakoäänestyspaikkojen tulisi toimikunnan mukaan olla mahdollisimman pysyviä vaalista toiseen, sillä paikkojen jatkuva muuttelu on omiaan lisäämään hämmennystä äänestäjien keskuudessa

Oikeusministeriön ja kuntien tulisi toimikunnan mukaan lisäksi tiedottaa nykyistä tehokkaammin siitä, että äänioikeutettu voi äänestää ennakkoon missä tahansa yleisessä ennakoäänestyspaikassa, joko kotimaassa tai ulkomailla.

Sisäasianministeriö toteaa, että kuntien tulee vastaisuudessa voida itse päättää itsehallintonsa puitteissa vaalien teknisistä puitteista, kuten äänestyspaikkojen määrästä. Ministeriö pitää kuitenkin tärkeänä, että kuntia rohkaistaan eri tavoin tiedottamaan vaaleihin liittyvistä asioista entistä paremmin ja että kuntia rohkaistaan ottamaan käyttöön esimerkiksi liikkuvia äänestyspaikkoja nykyisten lisäksi.

Eduskunnan oikeusasiamies toteaa, että äänestysaikoja -paikkoja koskevilla ratkaisuilla on tärkeä merkitys äänioikeutettujen yhdenvertaiselle mahdollisuudelle käyttää äänioikeuttaan vaaleissa ja painottaa, että myös liikuntarajoitteisten tai muiden vammaisten henkilöiden osallistumisoikeus vaaleihin tulee turvata heitä palvelevilla teknisillä järjestelyillä. Lisäksi oikeusasiamiehen mukaan äänestyspaikkoja valittaessa tulisi erityisesti korostaa sitä, että äänestyksen toimittaminen kauppakeskuksissa tai muissa vastaavissa paikoissa ei saa vaarantaa järjestystä äänestyspaikassa.

Suomen Kuntaliitto yhtyy toimikunnan kannanottoihin ennakoäänestyspaikkojen ja vaalipäivän äänestyspaikkojen sijainnista ja riittävydestä samoin kuin tiedottamisen tehokkuudesta. Kokoomuksen eduskuntaryhmä sekä Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä ovat sillä kannalla, että ennakoäänestyspaikkojen tulisi sijaita tiloissa, joissa ihmiset muutenkin mielellään asioivat.

Perussuomalaiset r.p. on sillä kannalla, että äänestäjiä on pyrittävä aktivoimaan muun muassa ennakoäänestyspaikkoja lisäämällä. Suomen kommunistinen puolue r.p. on puolestaan sitä mieltä, että kunnille tulee osoittaa lisää määrärahoja vaalien järjestämiseen.

Äänestäminen muualla kuin äänestyspaikassa

Toimikunta suhtautuu etä-äänestykseen myönteisesti, koska sen arvioidaan laajasti käytettynä helpottavan entisestään äänestämistä ja aiheuttavan julkiselle hallinnolle merkittäviä kustannussäästöjä. Toimikunnan mielestä vaalisalaisuus ja vaalivapaus ovat kuitenkin niin tärkeitä perustuslaillisia oikeuksia, että niistä on pidettävä edelleen tiukasti kiinni.

Toimikunnan kanta on, ettei ainakaan toistaiseksi ole tarvetta eikä edellytyksiä siirtyä äänestyspaikasta riippumattomaan äänestämiseen eli etä-äänestämiseen kotimaassa asuvien äänioikeutettujen osalta.

Toimikunta ehdottaa, että oikeusministeriö ottaisi harkittavaksi sen selvittämisen, miten ulko-suomalaisten äänestämismahdollisuuksia voitaisiin jatkossa parantaa, joko nykyisen lainsäädännön puitteissa tai muulla tavalla, esimerkiksi Ruotsin mallin mukaisella etä-äänestyksellä.

Sisäasiainministeriö toteaa, että sähköisen äänestämisen osalta on tärkeää seurata kansainvälistä kehitystä ja pohtia eri tavoin sen käyttöönottoa nykyistä järjestelmää täydentävänä. Ministeriö arvioi, että tunnisteet kehittyvät nopeasti ja että uusilla menetelmillä voidaan saavuttaa riittävä varmuus hyvinkin nopeasti.

Liikenne- ja viestintäministeriö pitää tärkeänä, että etä-äänestämiseen käytettävissä oleviin teknisiin ratkaisuihin ja niiden edelleen kehittämiseen tulisi jatkossa käyttää riittävästi voimavaroja. Ministeriö toteaa, että myös muiden maiden etä-äänestämisestä saamia kokemuksia ja muualla omaksuttuja ratkaisuja olisi hyvä seurata aktiivisesti vastaisuudessa.

Eduskunnan oikeusasiamies yhtyy toimikunnan käsitykseen siitä, ettei kotimaassa tällä hetkellä ole tarvetta eikä edellytyksiä siirtyä äänestyspaikasta riippumattomaan äänestämiseen eli etä-äänestämiseen. Oikeusasiamies pitää kuitenkin tärkeänä vaihtoehdon tutkimista ja kehittämistä erityisesti nuorten äänestäjien äänestysaktiivisuuden kohottamiseksi.

Kokoomuksen eduskuntaryhmä olisi sen sijaan toivonut toimikunnalta edistyksellisempää näkemystä ja edellyttää, että muissa maissa saadut hyvät kokemukset ja mahdollisesti havaitut ongelmat pikaisesti selvittäisiin ja että etä-äänestämisen mahdollisuutta ryhdyttäisiin aktiivisesti edistämään. Myös Keskustan eduskuntaryhmä ja Suomen Keskusta r.p. pitävät tärkeänä kehittää mahdollisuutta etä-äänestämiseen myös sähköisen äänestämisen osalta. Eduskuntaryhmä ja puolue korostavat kuitenkin tietoturvakysymysten merkitystä.

Ulkoasiainministeriön arvion mukaan etä-äänestys ulkomailla edistäisi kansalaisvaikuttamisen mahdollisuuksia ja edustuksellisen demokratian toimintaa. Etä-äänestys olisi ministeriön mukaan myös kustannuksiltaan ennakoäänestyspaikkoja edullisempi ratkaisu. Ulkoasiainministeriö kannattaa toimikunnan ehdotusta siitä, että oikeusministeriö selvittäisi, miten ulkosuomalaisten äänestysmahdollisuuksia voitaisiin jatkossa parantaa nimenomaisesti Ruotsin mallin mukaisella etä-äänestyksellä. Ulkoasiainministeriö pitäisi perusteltuna, että kirjeäänestys ennakoäänestyksessä ulkomailla voisi toteutua jo vuoden 2007 eduskuntavaaleissa. Myös eduskunnan oikeusasiamies pitää tärkeänä ulkosuomalaisten äänestäjien äänestämismahdollisuuksien ja äänioikeuden toteutumisen selvittämistä toimikunnan hahmottelemalla tavalla.

Suomi-Seura ry suhtautuu myönteisesti toimikunnan ehdotuksiin ulkosuomalaisten äänestysaktiivisuuden lisäämiseksi ja äänestämisen helpottamiseksi sekä esittää, että asiaa joudutettaisiin Suomessa niin, että ulkosuomalaiset voisivat äänestää kirjeitse jo vuoden 2007 eduskuntavaaleissa.

Sähköinen äänestäminen äänestyspaikalla

Toimikunta kannattaa oikeusministeriön hanketta äänestyspaikalta tapahtuvan sähköisen äänestämisen mahdollistamiseksi. Toimikunta edellyttää kuitenkin, että äänestäjä saa halutessaan aina äänestää äänestyslipulla nykyiseen tapaan. Toimikunnan mielestä luottamushenkilöorganisaatio on vaaleissa edelleen tarpeellinen kansanvallan toteutumisen yleisestä näkökulmasta.

Valtioneuvoston oikeuskansleri on sillä kannalla, että äänestysmenettelyä koskevissa teknisissä uudistuksissa tulisi edetä harkitusti. Oikeuskansleri korostaa, että erityisesti alkuvaiheessa kysymys tulee olla olemassa olevien äänestysmenettelyjen täydentämisestä, ei niitä korvaavista uudistuksista. Eduskunnan oikeusasiamies suhtautuu äänestyspaikalla tapahtuvaan sähköiseen äänestämiseen myönteisesti. Sekä valtioneuvoston oikeuskanslerin että eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan äänioikeutetuilla tulee aina olla mahdollisuus sähköisen äänestämisen ohella äänestää äänestyslipukkeella nykyiseen tapaan.

Väestörekisterikeskus pitää toimikunnan sähköistä äänestämistä koskevia ehdotuksia ja kannanottoja kannatettavina ja toteuttamiskelpoisina.

Suomen kommunistinen puolue r.p. korostaa vaalisalaisuuden ehdotonta varmistamista ennen kuin ryhdytään toimikunnan esittämään äänestyspaikalla tapahtuvaan sähköiseen äänestämiseen rinnakkaisena vaihtoehtona äänestyslipun käytölle.

Kunnallista demokratiaa koskevat ehdotukset

Toimikunnan tehtävänä on ollut pohtia, millä tavoin kunnallisessa päätöksenteossa voitaisiin vahvistaa luottamushenkilöiden toimintamahdollisuuksia ja sitä kautta edustuksellisen demokratian toimivuutta. Toimikunta on mietinnössään käsitellyt myös kysymystä pormestarimallista sekä edustuksellisen demokratian ja suoran kunnallisen osallistumisen välistä suhdetta.

Valtuuston ja valtuustoryhmien asema ja toimintaedellytykset

Toimikunta toteaa, että demokratian vahvistamiseen tähänneistä lainsäädännöllisistä uudistuksista huolimatta kansanvallan käytäntö ei aina toimi kunnissa niissä tarkoitetulla tavalla. Ongelmia on eniten valtuustojen johtavan roolin toteutumisessa. Valtuustojen valtaa on käytännössä siirtynyt johtaville poliitikoille ja viranhaltijoille. Tärkeinä käytännön uudistuksina toimikunta pitää valtuuston interventio-oikeuden ja tarkastuslautakunnan arviointitehtävän kehittämistä. Valtuuston puheenjohtajalla tulee toimikunnan kannan mukaan olla oikeus ottaa valtuuston käsittelyyn delegoitujakin asioita, jos on ilmeistä, että niissä on olennaisesti kysymys valtuuston päätösten tai sen määrittämän strategisen linjan toteuttamisesta.

Toimikunta pitää valtuuston työtä kokouksiin osallistumista laajempuna poliittisena prosessina ja näkee valtuustoryhmät sen keskeisinä toimijoina. Toiminnan käytännön edellytyksiä tulee toimikunnan mukaan parantaa. Mahdollinen uusi tuki tulee suunnata valtuuston asemaa vahvistavasti esimerkiksi koulutukseen, tiedottamiseen ja kansalaiskeskustelun edistämiseen.

Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä ja Suomen Kristillisdemokraatit r.p. pitävät erittäin tarpeellisenä ja tervetulleena ehdotusta parantaa valtuustoryhmien tiedollisia ja taloudellisia edellytyksiä toimia kunnissa. Eduskuntaryhmä ja puolue toteavat myös, että johtaville poliitikoille ja virkamiehille siirtynyttä valtaa tulee palauttaa takaisin valtuustolle.

Vasemmistoliitto r.p. tukee toimikunnan esitystä, että valtuuston puheenjohtajalla olisi oikeus ottaa valtuuston käsittelyyn myös delegoituja asioita, jos niissä on kyse valtuuston päätösten tai sen strategisen linjan toteuttamisesta. Myös Suomen kommunistinen puolue r.p. tukee esitystä siitä, että valtuuston käsittelyyn voidaan ottaa myös delegoituja asioita. Puolueen mukaan mahdollisuus pitäisi olla valtuuston puheenjohtajan lisäksi tietyllä määrällä valtuutettuja, esimerkiksi 1/3:lla valtuutetuista. Itsenäisyyspuolue Vapaan Suomen Liitto r.p:n mukaan oikeus ottaa valtuuston käsittelyyn delegoitujakin asioita tulisi olla kunnanvaltuuston enemmistöllä.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä yhtyvät toimikunnan käsitykseen siitä, että valtuustoryhmien toimintaedellytyksiä tulisi parantaa. Ryhmillä tulisi esimerkiksi olla kunnolliset tilat.

Vasemmistoliitto r.p. kannattaa toimikunnan ehdotusta, jonka mukaan kunta voisi halutessaan tukea taloudellisesti valtuustoryhmien toimintaa.

Luottamushenkilöiden määrä ja toimintaedellytykset

Toimikunta pitää tärkeänä vähintään nykyisen laajuisen kunnallisen luottamushenkilöverkoston säilyttämistä. Toimikunta esittää, että oikeus saada työstä vapaata julkisten luottamustehtävien hoitoon taataan lailla muiden Pohjoismaiden tapaan. Tässä yhteydessä voidaan toimikunnan

mielestä harkita myös sitä, että kunta korvaa yksityiselle työnantajalle menetykset, jotka aiheutuvat työntekijän osallistumisesta kunnallisen luottamustehtävän hoitoon.

Suomen Kuntaliitto pitää tärkeänä pohtia, mitä parhaillaan meneillään oleva kunta- ja palvelurakennemuutos -hanke merkitsee kunnallisen itsehallintoperiaatteen toteutumisen ohella myös kuntien luottamushenkilöiden määrän, aseman, päätösvallan sekä tehtävien hoitamisen mielekkyyden suhteen. Myös Vasemmistoliitto r.p. ja Suomen kommunistinen puolue r.p. kiinnittävät huomiota kunnallisten luottamushenkilöiden aseman suhteeseen kunta- ja palvelurakennemuutos -hankkeeseen.

Suomen Kuntaliitto yhtyy toimikunnan näkemykseen siitä, että on tärkeää saada mukaan uusia luottamushenkilöitä. Toisaalta myös jatkuvuus on Kuntaliiton mukaan turvattava esimerkiksi tutor-toiminnan kautta. Edelleen Kuntaliitto pitää tärkeänä, että puolueet kiinnittäisivät ehdokasasettelussaan entistä enemmän huomiota ehdokkaiden sosiaaliseen edustavuuteen

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä sekä Vasemmistoliitto r.p. pitävät perusteltuna toimikunnan ehdotusta, siitä, että työntekijöiden oikeus hoitaa kunnallisia luottamustehtäviään kirjattaisiin lakiin.

Suomen kommunistinen puolue r.p. yhtyy toimikunnan näkemykseen siitä, että kunnallista luottamushenkilöverkostoa ei saa ainakaan supistaa nykyisestä. Lautakuntien määrää on puolueen mielestä lisättävä nykyisestä ja suurissa kaupungeissa on kehitettävä lisäksi kunnanosa- ja valtuustojen ja peruspalveluista vastaavien lautakuntien aluejaostoja.

Poliittisen vastuun selkeyttäminen kunnan johtamisjärjestelmässä

Toimikunta pitää tärkeänä, että vaaleilla valituilla elimillä ja valtuustoryhmillä on todelliset edellytykset vaikuttaa kuntien johtamisjärjestelmässä, erityisesti asioiden valmisteluvaiheessa. Ainakin suurimmissa kunnissa tämä edellyttää päätoimisen, mutta luottamushenkilöpohjaisen poliittisen johtajuuden järjestämistä. Toimikunta katsoo, että kunnanhallituksen puheenjohtajan asemaa kehittämällä päästään Suomen oloissa parhaaseen ratkaisuun.

Suomen Kuntaliitto on sillä kannalla, että erilaisiin kokeiluihin tulisi vastaisuudessakin suhtautua myönteisesti. Kuntaliitto pitää tärkeänä myös valtuuston ja valtuuston puheenjohtajan työskentelyedellytysten parantamista.

Myös Kokoomuksen eduskuntaryhmän mielestä kunnanhallituksen puheenjohtajan asemaa koskevia kokeiluja tulee sallia myös jatkossa, mutta eduskuntaryhmää ei kannata valtakunnallista, lainsäädännöllä sidottua pormestarihallitusta. Kokoomuksen eduskuntaryhmän mielestä on perusteltua ensin antaa kuntien kokeilla eri malleja, ja näiden kokemusten perusteella harkita, onko tarpeen säätää asiasta.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p. ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä pitävät hyvänä pormestarihallitusta, jossa valtuusto valitsee päätoimisen kunnanhallituksen puheenjohtajan. Puolueen ja eduskuntaryhmän mielestä olisi myös perusteltua, että ainakin suurimmissa kunnissa keskeisten lautakuntien puheenjohtajat olisivat palkattuja

Ruotsalainen kansanpuolue r.p. ei pidä tarkoituksenmukaisena sellaista pormestarihallitusta, jossa kunnan asukkaat valitsisivat kunnanjohtajan. Ruotsalainen kansanpuolue r.p. pitää selvittämisen arvoisena ehdotusta vahvistaa kunnanhallituksen puheenjohtajan asemaa niin, että tämä toimisi

myös johtavana virkamiehenä. Tavoitteena tulisi olla, että tällainen malli voitaisiin toteuttaa tulevien kunnallisvaalien yhteydessä.

Vasemmistoliitto r.p. ja Suomen kommunistinen puolue r.p. eivät kannata pormestarimallia. Suomen kommunistinen puolue r.p. ei myöskään kannata toimikunnan esittämää päätoimista kunnanhallituksen puheenjohtajuutta.

Edustuksellinen demokratia ja suora osallistuminen kunnissa

Vaikka toimikunnan tehtävä painottuu edustukselliseen demokratiaan, korostaa se myös kuntalaisien suoran osallistumisen muotojen kehittämistä osana kunnallisen kansanvallan kokonaisuutta. Edustuksellinen ja suora demokratia on toimikunnan mielestä nähtävä toisiaan täydentävinä eikä toisiaan korvaavina, ja niiden välinen työnjako tulee määritellä huolella.

Toimikunnan mietintöön liittyvän eriävän mielipiteen kirjoittajien mielestä toimikunnan olisi tullut ehdottaa kuntalakia (365/1995) muutettavan siten, että laissa säädetyn 5 % kuntalaisista esitettyä valtuustolle kunnallisen neuvon-antavan kansanäänestyksen järjestämisestä kunnan toimialaan kuuluvasta asiasta, valtuuston olisi järjestettävä kansanäänestys. Lisäksi eriävän mielipiteen kirjoittajat esittivät lain muuttamista esimerkiksi toisessa vaiheessa siten, että toimikunnan asiantuntijoiden ongelmallisena pitämä kansanäänestyksen neuvon-antavuus poistuu.

Suomen Kuntaliitto tuo näkemyksensä esille, että kuntalaisten osallistumismahdollisuuksien kehittäminen ei saa jäädä irralliseksi, erilaisten yksittäisten toimenpiteiden koosteeksi, vaan osallistuminen tulisi nähdä osana kunnan johtamisjärjestelmää ja osallisuustavoitteiden asettaminen ja asetettujen tavoitteiden toteutumisen seuranta vuosittain tapahtuvaksi osaksi valtuuston toimintaa.

Vihreä eduskuntaryhmä ja Vihreä liitto r.p. yhtyvät eriävässä mielipiteessä esitettyihin kannanottoihin.

Suomen kommunistinen puolue r.p. on sitä mieltä, että kunnallisten äänestysten osalta kunnanvaltuuston pitää voida päättää myös sitovien kansanäänestysten pitämisestä. Puolue korostaa lisäksi ennen muuta kunnan asukkaiden suorien vaikutusmahdollisuuksien ja lähidemokratian kehittämistä.

Kansalaisten suoraa osallistumista koskevat ehdotukset

Toimikunnan mietinnössä käsitellään myös suoran demokratian kehittämistä edustuksellisen demokratian ohella. Toimikunnalle esiteltiin oikeusministeriössä valmistunut selvitys ”Valtiollisen kansanäänestyksen kehittämistarpeet Suomessa. Arvioita ja kehittämislinjoja.” (Oikeusministeriön julkaisu 12/2004), ja toimikunta on käsitellyt myös tätä aihepiiriä tarkastellen sitä erityisesti päätehtävänsä eli edustuksellisen demokratian näkökulmasta. Toimikunta pitää tärkeänä jatkaa keskustelua ja selvitystyötä kansalaisten suorista osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista. Näitä kysymyksiä ei tule käsitellä erillisinä, vaan osana muuta demokratiapolitiikkaa.

Toimikunta korostaa, että kansanäänestyksen ja kansanaloitteen lisäksi on tutkittava myös muita suoran osallistumisen muotoja kuten lähidemokratiaa, käyttäjädemokratiaa ja kansalaisten erimuotoista konsultointia edustuksellisen demokratian yhteydessä.

Mietintöön liittyvässä eriävässä mielipiteessä todetaan, että kansalaisyhteiskunnassa tapahtuva poliittinen vaikuttaminen on tullut edustuksellisen demokratian rinnalla yhä tärkeämmäksi ja että puolueiden vahvistamisen ohella myös tämän vaikuttamisen edellytyksiä on parannettava. Tätä ei eriävän mielipiteen kirjoittajien mielestä ole riittävästi otettu huomioon toimikunnan mietinnössä.

Eriävässä mielipiteessä korostetaan, että valtiovallan tulisi painottaa äänestämisen ja vaaleilla vaikuttaminen olevan osa laajempaa kansalaisuutta ja vaikuttamista. Eriävän mielipiteen mukaan toimikunnan olisi tullut esitettyjen asiantuntijalausuntojen perusteella esittää, että kiinnostus äänestämiseen ei kasva ilman, että samalla eri tavoin luodaan myönteistä kansalaistuntoa ja vahvistetaan kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia vaalien välilläkin.

Eriävässä mielipiteessä todetaan, että kansalaisten suoria poliittisia oikeuksia olisi viipymättä alettava vahvistaa luomalla valtakunnallinen kansalaisaloitemahdollisuus sekä vahvistamalla erilaisia kansanäänestysmenettelyjä.

Ruotsalainen kansanpuolue r.p. korostaa Suomen pitkää edustuksellisen demokratian historiaa. Puolue huomauttaa myös, että kansanäänestykset saattaisivat keskittyä yksittäiskysymyksiin ja viedä huomiota tavalliselta poliittiselta toiminnalta. Ruotsalainen kansanpuolue r.p. tukee sitä vastoin lähidemokratian ja käyttäjädemokratian korostamista.

Vihreä eduskuntaryhmä ja Vihreä liitto r.p. ovat sillä kannalla, että kansalaisten suoria poliittisia oikeuksia olisi viivytyksettä ryhdyttävä vahvistamaan luomalla valtakunnallinen kansalaisaloitemahdollisuus sekä vahvistamalla kansanäänestysmenettelyjä

Itsenäisyyspuolue Vapaan Suomen Liitto r.p. on sillä kannalla, että vuonna 1917 säädetty kansanäänestyslaki tarjoaisi käyttökelpoisen mallin sitoville valtiollisille ja kunnallisille kansanäänestyksille. Kansanäänestykseen olisi puolueen mukaan voitava alistaa laissa säädetyn määrän kansalaisia sitä vaatiessa merkittävimmät eduskunnan ja kunnanvaltuustojen tekemät päätökset.

Suomen kommunistinen puolue r.p pitää toimikunnan esitystä kansalaisaloitteen mahdollisuuden selvittämisestä riittämättömänä. Puolueen mielestä olisi perusteltua säätää lailla kansalaisaloitteesta, jolla vähintään 5 % äänioikeutetuista voi saada haluamansa asian eduskunnan käsittelyyn.

Liite

Mietinnöstä lausuntonsa ovat antaneet:

Valtioneuvoston kanslia
 Ulkoasiainministeriö
 Sisäasiainministeriö
 Opetusministeriö
 Liikenne- ja viestintäministeriö
 Valtioneuvoston oikeuskansleri
 Eduskunnan oikeusasiamies
 Tietosuojavaltuutettu
 Väestörekisterikeskus
 Keskustan eduskuntaryhmä
 Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä
 Kokoomuksen eduskuntaryhmä
 Vihreä eduskuntaryhmä
 Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä
 Yleisradio Oy
 Suomen Kuntaliitto
 Suomi-Seura ry
 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p.
 Suomen Keskusta r.p.
 Ruotsalainen kansanpuolue r.p.
 Suomen Kristillisdemokraatit (KD) r.p.
 Vihreä liitto r.p.
 Vasemmistoliitto r.p.
 Perussuomalaiset r.p.
 Itsenäisyyspuolue Vapaan Suomen Liitto r.p.
 Suomen kommunistinen puolue r.p.

Lausuntoa eivät ole antaneet:

Valtiovarainministeriö
 Eduskunnan kanslia
 Vasemmistoliiton eduskuntaryhmä
 Ruotsalainen eduskuntaryhmä
 Perussuomalaisten eduskuntaryhmä
 Kansallinen Kokoomus r.p.
 Vaihtoehtoväki r.p.
 Liberaalit r.p.
 Muutosvoimat Suomi r.p.
 Köyhien Asialla r.p.
 Yhteisvastuu puolue r.p.
 Suomi - Isänmaa r.p.
 Suomen Kansan Sinivalloiset r.p.
 Eläkeläiset Kansan Asialla r.p.
 Rauhan ja Sosialismin puolesta - Kommunistinen Työväenpuolue r.p.